

EGY KÖNYV NÉHÁNY TANULSÁGA

Az „Erotikon” sorozat 18. könyveként a belgrádi Prosveta 1982-ben kiadott 66 orosz erotikus népmesét, jobbára a trufák (kategóriájából, Alekszandar Nikolajevics Afanaszjev gyűjteményéből, *Zaveštani tetreb* (Elfgént fajdkakas)* címmel.

A trufa olasz eredetű szó (truffa). Eredeti jelentése csalás, csalafintaság, rászedés, csíny, kópéság, — tréfa, azaz az erről szóló történet, mese.

Nemcsak tartalmát illetőleg, műfajilag is roppant érdekes szellemi néprajzi termék a trufa. Nem mese, nem is vicc, hacsak úgy nem, hogy egyszerre mind a kettő. „Régi parasztvicc!” — közelítette meg a kérdést egyik jó szemű adatközlő, egyszerre három jellemvonására is rámutatva, arra, hogy zömmel nem mai keletiek (ez közel sem jelenti, hogy új trufák kialakulása napjainkban már kizárt lenne), arra, hogy elsősorban a paraszttársadalom őrizte (véletlenül sem kizárólagosan) s arra, hogy célja (módszere?) a nevettetés.

A tudomány mai álláspontja szerint reneszánszbeli eredetű ez a műfaj. Akkor terjedt el Európa-szerte, bár meggondolva nehezen hihető, hogy hasonló történeteken azelőtt nem nevettek az emberek. Hihetőnek látszik azonban, hogy a felvilágosodás hozta igazi felvirágzását, s úgy tűnik, ez a virágzás ma sem szűnt meg. A trufák ma is velünk élnek. Legfeljebb változnak. A szellemi néprajz egyéb termékeihez hasonlóan újra és újra aktualizálódva, inkább csak a szereplőkön igazítva, korokon, generációkon és hasonló helyzeteken át a trufa úgy változik, hogy a mű magja marad. Gyakran csak a sallang lesz másmilyen, néha az aktuális rámutatnivaló vonzásában egy-két új fényt, hangsúlyt is adó vagy csak a fő poént fokozó részlet, az változik. Ha a mese, a cselekmény részletei kötöttek is (az „előre gyártott elemek” úgy épülnek bele, vagy szakadnak ki és ragadnak más trufamaghoz, mint ahogy az egyéb kategóriájú népmesék vagy a balladák épülnek), a trufa nyelve kötetlen, ízes, vaskos, szellemes szójátékokkal teli, a mesélő egyénisége, adottságai szerint.

Mondják: új vicc nincs, csak új generációk. A viccek, a régié is, azért mindig megtalálják új és új aktualitásukat, új és új generációjukat, azt is hozzászámítva, hogy ismerőik új helyzetek fény—árnyék viszonyába helyezve mesélik őket, vagy csak rájuk ismerve azonosítják előbbi aktualitásukban, mint a sok népdalt ismerők, akik több változatban is énekelnek egy-egy népdalt. Trufának, viccnek egyaránt módszere az éles exponálás, a rejtett vagy rejtendő hibák láthatóvá domborítása. Kritikai, tehát tudatformáló szerepük kétségtelen. A trufa mindig emberi gyanúságok ellen irányul. Ez a tudatformáló szerep tehát pozitív.

A helyzetek gyakran feszülnek a valós, a hihető részleteken messze túl

* A könyvet Jung Károly ismertette a *Híd* 1983/1 számában. (A szerk.)

is, egész a klasszikus mesék világáig — a cél érdekében. S mert céljuk nem maga a realitás ábrázolása, hanem annak fény—árnyék viszonyainak kidomborítása, hiheterlenségük fel sem merül. Sőt, túlexponáltságuk ellenére mindig valóságizűek. A biliárdban a találat csak akkor érvényes, ha a játékosnak legalább egyik lába éri a földet. A trufa esetében ez a játékszabály mindig kétségen felüli. Az állatmesékben, mint a rajzfilmekben, a fabula évszázadok óta emberi, csak a tulajdonságok megtestesítői a kiválasztott állatok.

Néprajzi termék a trufa. A világ legtöbb nyelvén úgy, hogy szájról szájra terjedésükbe ritkán jön bele az írásbeliség vagy a modern információs lehetőség bármelyike, mert az erotikus tárgyú trufák vagy egyéb kategóriába skatulyázható erotikus népmesék kiadásával, elsősorban nyelvükre hivatkozva, maradnak adósak az évek, évtizedekből álló évszázadok — napjainkig.

Más kérdés, hogy nem egy Boccaccio-novella vagy Balzac-féle pajzán történet egésze vagy magja lelhető fel egy-egy trufában olyan forrásból, ahol e művek ismerete fel sem merül.

„A trufák világa a hűbéri társadalom roppant szigorú vallási kötöttségeit s az abból kinőtt polgári társadalom álszent világát nem szereti. Kifigurázott alakjainak sora vallja ezt kendőzetlenül, de az esetek túlnyomó többségében úgy, hogy a kifigurázottak körül s a büntetésükben is ott van a megértő, meleg humanitás. A trufa ritkán öl, s benne a halál akkor is a mérhetetlen butaság (kapzsiság, önfejűség) önmagát hajszóoló vége vagy a vidám, napos élet természetes rendje. Mondanivalójában, hozzáállásaiban alapfokon emberi, hisz *emberi* gyarlóságok körül forgó világ ez, melyek fölött sokszor pálcát sem tör, csak jót nevet, de oktan tiltások ellen egészséges kijátszással reagál. A pipogya, az ügyetlen, de nagyravagyó, a buja, de álszent, a gazdag, de gyatra, a telhetetlen, a buta, az éhetetlen, a fősvény, az ok nélkül féltékeny, a faramucian sanda emberi viszonyok közt a maga igazságáért szellemes ügyességgel, váratlan fordulatokkal tele leleményességgel küzdő Jánosok, meleg, emberi világa ez, olyan hangvitelben, mely elsősorban a hivatalos társadalmak tiltásokkal teli szófetisizmusán lép át természetes életörömmel, s olyan anyagmegformálásban, hogy ne legyen vitás: alapcélja mégiscsak a nevetetés” — írtuk az 1979 óta kiadásra váró, „66 erotikus vajdasági magyar népmese” című gyűjtésünk ez ideig kéziratosszavában.

A nép a szavaktól nem irtózik. Néven nevez. Mért is ne tenné? A polgári életszemlélet ma sem fogadja el a maga eredeti természetességében az írásbeliség erotikus trufát, esetleg csak azok illdoom példányait. (Mésélve, a társaság összetétele szerint viháncolva, vagy éppen illedelmesen visszafojtva, aztán felszabadultan nevet rajtuk.)

Afanaszjev gyűjteménye nem mai. 1860 körül adták ki, nevének feltüntetése nélkül, nem orosz földön, Genfben. De már 1891-ben, majd 1912-ben és 1921-ben franciára fordítják, angolul 1897-ben jelenik meg

először Párizsban, és csak 1970-ben Londonban, aztán 1980-ban Amerikában is. Az 1982-ben kiadott 66 mese ebből az anyagból az első szerbhorvát nyelvű kiadás.

E könyv megjelentetése szerbhorvát nyelven is több lényeges tanulsággal szolgál mindannyiunk számára.

Az első tanulság azokat éri, akik nyitott füllel élik a mi kis vajdasági hétköznapi életünket, nem kizárólag városaink központjában vagy, olykor-olykor, attól távolabb is. (Lehet, hogy ez nem is annyira lényeges, hisz a viccek, trufák, erotikus tréfás történetek az egyszerű lányról, papról, katonáról vagy egyébről keresztül-ikaszul járják teljes társadalmunkat, legfeljebb rétegenként buzgóbb vagy szűkebb öblű áramlással. Ilyen szempontból elszigetelt néprétegünk ma tán nincs is. Ha van, hát nem sok ma az olyan, aki, „ízlésre” vagy egyéb okra hivatkozva eleve elzárkózik a „zsíros viccek” csoportnévvel illetett igen széles kategóriától. Ezek közt vannak az erotikus trufák, népmesék is.) Akik ettől eleve nem zárkóznak el, eme Afanaszjev-féle 120 éves gyűjtemény nem egy darabjára ismernek rá csodálkozva, vagy ha egészére nem, hát csak a magjára, vagy egy-egy részletére, mint régen vagy nemrég hallott viccokra. Az e könyvben közölt 66 erotikus népi történet közül 14 már eddig lejegyztetett Vajdaságban évekkal a szerbhorvát kiadás előtt, azaz az Afanaszjev-válogatás 21%-a. E 14 közül némelyek kevés eltérést mutatnak, némelyeknél csak a sztori-mag azonosítható.

Nem véletlen ez az egyezés. Mint sok egyéb néprajzi termék esetében (egyéb mesék, balladák, táncok stb.), a nyelvhatárok ősidők óta nem jelentenek elszigetelést. A trufák is át- meg átszövik több nemzet irodalom alatti kultúráját, s ez alól az erotikus tárgyúak sem kivételek. Egy-egy mag, motívum elterjedtségére az esetleg kéziratokban meg is lévő írott formák közzététele hiányában csak következtetni lehet. (Az orosz „Pop njišti kao ždrebač”, a macedón „Obričieniot pop”, a magyar „Nyíhe-he-he, menyecske!” változataiban is több nyelven fellelhető formái egy jóval szélesebb elterjedtségre enged következtetni, mint a három lejegyzést összekötő vonal.)

Igy lehet következtetni ma még a múltjukra is. Mert híriket ezért őrzik írások. Pl. Bornemissza Péter tollából, a 16. századból, egy Trágár Balázsról, aki tréfacsináló volt, s akinek a történetei írásban is olvashatók voltak. De a könyv elveszett. (A vezetőknév értéséhez tán hozzásegít, hogy a „trágár” eredetileg olyan tréfacsináló neve volt, aki házalással is foglalkozott, de a mulattatás volt a fő munkája. Később a teherhordás, az alkalmi munkák. (Träger — tróger.) Pedig izgalmas játék lenne ma egy négyszáz éves azonosítás egy olyan műfaj esetében, melyet sok-sok okos arkangyal lángpallosa úz ki a néprajztudomány paradicsomából, évszázadok óta napjainkig.

Afanaszjev 120 évvel ezelőtti félelme, mely szerint ezek a mesék rossz fényt tükröznének az orosz néplélekről, annak romlottságáról vetítve ké-

pet, ma már nemcsak a szakemberek számára mosolyogtató. De az, hogy népeink alsóbb rétegeinek szerelmi (erotikus) életéről, kultúrájáról vajmi keveset tudunk, az Afanaszjev óta mit sem változott.

A második tanulság, hogy lám csak, a Vuk által gyűjtött „Orven Ban” s eme orosz trufák kiadása után sem dőlt össze a világ! A szerbhorvát olvasóközönség sem lett romlottabb. Legfeljebb életes ismeretanyaga tárgult, s e két népi anyag esetében véletlenül sem egészségtelen irányban.

A harmadik tanulság már egy kicsit „szakmai”, néprajzos jellegű. A tizennégy összevethető, azonos magú változat alapján úgy tűnik, a mai magyar változatok vége csattanósabb. (A poén gyakrabban jelentkezik a történet végén, ott is jobban kidomborítva.) Stílus ez? A rövidre fogott viccekkel való terjedés hatása? Vagy csak a fordítással vesző szójátékok, ízek kikopása az eredeti oroszból? Tizennégy trufa alapján nehezen megmondható.

A negyedik tanulság a magyar könyvkiadóké. Kellene, hogy legyen. Nemcsak minálunk. Majd csak levonják egyszer.

Dr. BURÁNY Béla

S Z Í N H Á Z

BEMUTATÓK

RAVANGRAD

Valahogy nincs szerencsénk a színházavatásokkal, pontosabban az avatóra választott, készített előadásokkal. Holott nem mindennapi esemény errefelé egy új színház átadása vagy régi színházépület teljes rekonstrukciója. Az előadások készítői azonban mintha nem méltányolnák az ünnepi alkalmakat, vagy túlságosan is respektálják, és mindenáron holmi díszelőadásokkal kívánnak kirukkolni. Így volt az újvidéki Szerb Nemzeti Színház esetében, amikor a Dolnja zemlja okozott csalódást. S így történt nemrég a felújított zombori színház esetében is, amikor a Ravangrad című előadás került közönség elé.

Persze az első csalódás után a második már szinte kiszámítható volt. A szöveggönyvet most nem Jakov Ignjatović, hanem Veljko Petrović műveiből szintén Djordje Lebović írta, állította össze. Műfajilag ugyancsak közeli, sőt nyugodtan mondható, hogy azonos a két darab megjelölése: drámai krónika a Dolnja zemlja, drámai panoráma a Ravangrad. És ez a tény sokkal fontosabb, mint amilyennek gondolnánk. Lényegében a dráma hiányára utal, meg arra, hogy nincs is igazi főszereplője, illetve